

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.37>

ПРАВА ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Бабарицький О.В.,

*кандидат економічних наук, полковник,
заступник начальника інституту
з навчальної та наукової роботи – начальник навчального відділення
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-1690-1837*

Ігнат'єва А.І.,

*кандидатка педагогічних наук,
старша викладачка
кафедри загальновійськових дисциплін
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-3446-4036*

Сировий С.В.,

*курсант 3 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Бабарицький О.В., Ігнат'єва А.І., Сировий С.В. Права людини в Європейському союзі в умовах сьогодення.

У статті досліджується стан реалізації та захисту прав людини в Європейському Союзі в умовах сучасних глобальних викликів. Зосереджено увагу на основних правових актах ЄС, зокрема Хартії основних прав Європейського Союзу. Розглянуто роль інституцій ЄС у забезпеченні прав людини, зокрема Європейського парламенту, Європейської комісії та Суду ЄС. Аналізується вплив міграційної кризи, цифровізації та збройних конфліктів на дотримання прав і свобод громадян.

Визначено проблеми, які пов'язані з дискримінацією, обмеженням свободи слова та втручанням у приватне життя. Акцентовано на важливості співпраці між ЄС і Європейським судом з прав людини. Окрему увагу приділено механізмам моніторингу та реагування на порушення прав людини у державах-членах. У статті також розглянуто питання гендерної рівності, прав меншин та захисту вразливих груп населення. Зроблено висновок про необхідність посилення правозахисної політики ЄС у контексті новітніх викликів.

У статті також аналізується важливість балансування між безпекою та правами людини, особливо в умовах терористичних загроз і надзвичайних ситуацій. Розглядаються питання щодо обмежень прав у контексті боротьби з тероризмом, зокрема в аспектах контролю за міграцією та доступу до персональних даних. Підкреслюється значення права на інформацію та свободу вираження думок, особливо в умовах цифровізації, де питання конфіденційності та цензури стають все більш актуальними. Стаття також вивчає вплив внутрішньої політики окремих держав-членів ЄС на загальноєвропейську правозахисну стратегію. Порушується питання прав людей з інвалідністю, ЛГБТ-спільнот, а також вразливих груп, таких як біженці та мігранти, в контексті дотримання прав людини на рівні ЄС.

Додатково досліджуються тенденції у законодавстві, що стосуються боротьби з дискримінацією за ознакою раси, релігії та гендеру, а також вплив цих законів на загальну політичну ситуацію в Європейському Союзі. Зроблено аналіз ефективності політики ЄС у захисті прав жінок, зокрема в питаннях насильства, дискримінації та забезпечення рівних можливостей. Окремо розглянуто питання прав на освіту, працю та медичне обслуговування для соціально вразливих груп. Також у статті наголошується на необхідності постійного вдосконалення механізмів моніторингу дотримання прав людини, зокрема через зміцнення інститутів і процедур, спрямованих на захист прав громадян.

Стаття завершується рекомендаціями щодо вдосконалення законодавства ЄС з прав людини, зокрема в контексті глобальних викликів та нових технологій, а також наголошенням на важливості інтеграції правозахисних принципів у внутрішню політику країн-членів для забезпечення єдності та стабільності Європейського Союзу.

Ключові слова: права людини, Європейський Союз, Хартія основних прав, міграційна криза, цифрові права, гендерна рівність, безпека та свободи.

Babarytskyi O.V., Ignatieva A.I., Syrovyyu S.V. Human rights in the European Union in the present.

The article examines the state of realization and protection of human rights in the European Union in the face of modern global challenges. The focus of the EU's basic legal acts, in particular the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The role of EU institutions in ensuring human rights, in particular the European Parliament, the European Commission and the Court of Justice, is considered. The impact of migration crisis, digitalization and armed conflicts on citizens' rights and freedoms is analyzed.

Issues related to discrimination, restriction of freedom of speech and interference with privacy are identified. Emphasis on the importance of cooperation between the EU and the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the mechanisms of monitoring and response to human rights violations in Member States. The article also discusses gender equality, minority rights and vulnerable groups. The conclusion was made on the need to strengthen the EU human rights policy in the context of the latest challenges.

The article also analyzes the importance of balancing between security and human rights, especially in terrorist threats and emergencies. Issues in the context of the fight against terrorism, in particular in the aspects of migration control and access to personal data, are considered. The importance of the right to information and freedom of expression, especially in the conditions of digitalization, is emphasized, where the issues of confidentiality and censorship are becoming more relevant. The article also studies the impact of the internal policy of individual EU Member States on a pan-European human rights strategy. The issues of the rights of people with disabilities, the LGBT communities, as well as vulnerable groups, such as refugees and migrants, are raised in the context of human rights at the EU level.

The tendencies in legislation concerning the fight against discrimination on the basis of race, religion and gender, as well as the impact of these laws on the general political situation in the European Union are further investigated. An analysis of the effectiveness of the EU policy in the protection of women's rights, in particular in matters of violence, discrimination and providing equal opportunities. The issues of education, work and health care for socially vulnerable groups are considered separately. The article also emphasizes the need for constant improvement of mechanisms for monitoring human rights, in particular through the strengthening of institutions and procedures aimed at protecting the rights of citizens.

The article is completed with recommendations for improving the EU legislation on human rights, in particular in the context of global challenges and new technologies, as well as emphasizing the importance of integration of human rights principles into the internal policy of Member States to ensure the unity and stability of the European Union.

Key words: human rights, European Union, Fundamental Rights Charter, migration crisis, digital rights, gender equality, security and freedom.

Постановка проблеми. Права людини в Європейському Союзі залишаються однією з основних цінностей, однак сучасні виклики ставлять під загрозу їх ефективне забезпечення. Міграційна криза, збройні конфлікти значно вплинули на здатність ЄС гарантувати базові права своїх громадян. Крім того, цифровізація та зростання використання новітніх технологій піднімають питання приватності та захисту особистих даних. Водночас, необхідність забезпечення національної безпеки іноді призводить до обмежень у правах і свободах громадян, що створює конфлікт між безпекою та основними правами. Окрім того, питання дискримінації, захисту прав меншин та гендерної рівності залишаються актуальними і потребують вдосконалення правозахисної політики. Таким чином, постає потреба в адаптації правових норм та механізмів контролю до нових реалій, щоб забезпечити баланс між правами людини та безпекою в умовах сучасних глобальних загроз.

Метою цього дослідження є аналіз сучасних викликів у забезпеченні прав людини в Європейському Союзі, визначення ефективності існуючих механізмів захисту та формулювання рекомендацій щодо вдосконалення правозахисної політики в умовах глобальних змін.

Стан опрацювання проблематики. Стан дослідження прав людини в Європейському Союзі в умовах сьогодення показує, що тема активно розвивається в науковій літературі, зокрема в кон-

тексті впливу глобальних викликів на правозахисну політику ЄС. Так, дослідження І. Панченка та О. Гринь акцентують на ролі Європейського суду з прав людини в забезпеченні прав громадян ЄС у кризових ситуаціях. В. Захарова та Л. Соловійова аналізують взаємодію між національними та європейськими інституціями у забезпеченні прав меншин та гендерної рівності в межах Союзу.

Крім того, важливу роль у вивченні питань, пов'язаних з обмеженням прав під час боротьби з тероризмом, відіграють роботи К. Лазарева, Т. Оленченко, та Р. Грищука, які досліджують баланс між безпекою та правами людини в ЄС.

Аналіз правових актів ЄС щодо прав людини міститься в роботах О. Ковальчук та Н. Демченко, що досліджують вплив Хартії основних прав ЄС на внутрішньодержавні законодавства. Відзначено також важливість адаптації правозахисної політики до нових технологічних реалій, що розглядається в статтях М. Воронцової та А. Чернишова, зокрема в контексті захисту персональних даних. Статті М. Савченка та І. Бендерця акцентують увагу на проблемах дискримінації та свободи вираження думок у цифрову епоху, що підвищує значущість дослідження прав людини в умовах сучасних соціальних і технологічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Визначення місця та змісту прав людини в правовій системі Європейського Союзу доцільно розглядати крізь призму суспільно-політичних трансформацій у європейських країнах, особливостей європейського законодавства та розмаїття тлумачень у юридичній науці, де це поняття набуває різних значень і трактувань. Загальновизнаним є підхід, згідно з яким права і свободи людини становлять правовий інститут, заснований на загальнолюдських цінностях, що передбачає дотримання уніфікованих міжнародно-правових стандартів. На сьогодні як у міжнародному праві, так і в праві ЄС функціонує значна кількість правових інститутів і механізмів, спрямованих на охорону прав людини і громадянина. Водночас, попри наявність цих засобів, порушення особистих прав все ще мають місце, а дієвість існуючих механізмів захисту не завжди є належною.

Гарантування основних прав людини і громадянина є юридичним обов'язком сучасних європейських держав, що реалізується через систему принципів, правових інститутів та механізмів, які прямо або побічно спрямовані на досягнення цієї мети. В умовах глобалізації держави, захищаючи власні національні інтереси, водночас погоджуються на обмеження частини свого суверенітету, передаючи окремі повноваження наднаціональним органам, що сприяють реалізації ключових державних функцій, зокрема – захисту прав людини. У результаті питання гарантування, закріплення та захисту прав людини перестає бути виключно внутрішньою справою держави, набуваючи значення міжнародного і міжрегіонального пріоритету. Водночас регіональні інтеграційні структури, такі як Європейський Союз, встановлюють спільні правові стандарти у сфері прав людини, нижче яких країни-члени не мають права опускатися [1, с. 113]

Останнім часом науковці-юристи дедалі більше звертають увагу на дослідження гуманістичної сутності права, що є предметом вивчення правової антропології. Ця галузь, як складова філософії права, зосереджується на взаємозв'язку між правом та особистістю, де людина розглядається як суб'єкт і об'єкт правового впливу, а також аналізуються права людини та їх нормативний зміст. Вивчаючи гуманістичні основи правової системи, правова антропологія сприяє глибшому усвідомленню людиною природи права, формуванню правової культури та утвердженню «людинорізного» підходу до права. Таким чином, вона забезпечує відображення гуманістичного характеру права та його орієнтації на цінність особистості [2].

Особливої актуальності набуває питання поваги до прав людини в умовах повномасштабної війни, спричиненої збройною агресією Російської Федерації проти України. У цей складний період український народ боронить не лише свою територіальну цілісність та державну незалежність, а й право на інтеграцію до європейського простору як повноправного члена Європейського Союзу. Цей шлях був тривалим і непростим, зокрема, починаючи з 2013 року, коли під час Революції Гідності українці вийшли на Майдан, відстоюючи курс на євроінтеграцію та підписання Угоди про асоціацію з ЄС. У цій Угоді чітко визначено пріоритетність прав людини та основоположних свобод, а також наголошено, що дотримання законності, захист прав і свобод громадян мають стати головним завданням для органів державної влади, посадових осіб та інституцій. У документі також підкреслюється необхідність впровадження європейських стандартів у сфері прав людини та їх неухильне дотримання в усіх сферах суспільного життя [3, с. 168–172].

Класифікація прав і свобод у Хартії ґрунтується не на змісті суб'єктивного права (таких як особисті, політичні, економічні права тощо), а на тих цінностях, які вони покликані захищати: людську гідність, свободу, рівність і солідарність [4].

У Європейському Союзі, як і на національному рівні, система забезпечення основоположних прав охоплює як загальні, так і спеціальні гарантії, які стосуються окремих прав, наприклад: заборона смертної кари як захист права на життя або заборона клонування людини як механізм охоро-

ни права на фізичну цілісність. Загальні гарантії поділяються на три ключові складові: інституційні, матеріальні та процесуальні. Інституційні гарантії пов'язані з діяльністю структур ЄС, насамперед Суду Європейського Союзу, а також інших органів, агентств і служб, діяльність яких спрямована на реалізацію та ефективний захист гарантованих прав [6, с. 124].

Європейський Союз підтримує принципи, закріплені в нормативних актах щодо прав і відповідальності окремих осіб, груп та органів суспільства, спрямовані на заохочення і захист загально-визнаних прав людини та основоположних свобод. Хоча основна відповідальність за просування та захист прав людини лежить на державах, ЄС визнає важливу роль окремих осіб, груп і суспільних інституцій у цьому процесі. Діяльність правозахисників включає такі ключові елементи: документування порушень, пошук правових засобів захисту для постраждалих, надання правової, психологічної, медичної та іншої підтримки, боротьба з культурою безкарності, що приховує систематичні порушення прав людини, а також просування культури прав людини та підтримка правозахисників на національному, регіональному та міжнародному рівнях [7].

Уряди сучасних держав повинні не лише утримуватися від порушення прав людини, а й забезпечувати належне виконання цих прав відповідно до чинного законодавства. Наприклад, хоча право на освіту може бути закріплене в конституціях та деклараціях, якщо уряди не створять необхідні умови для функціонування шкіл і рівний доступ до освіти для всіх дітей, це право залишиться нереалізованим. Так само, без надійної системи для безпечного та вільного голосування, наше право обирати уряд стає порожнім і безглуздим. На міжнародному рівні національні уряди збираються в рамках Організації Об'єднаних Націй для обговорення та встановлення стандартів прав людини. Наприклад, Загальна декларація прав людини ООН стала основою для всіх наших прав, закладаючи базу для міжнародних законів і договорів щодо прав людини, укладених після її прийняття [7].

Ключову роль у забезпеченні дотримання основоположних прав у ЄС відіграють Європейський омбудсман, Європейський контролер із захисту даних, Спеціальний представник ЄС з прав людини, Агентство ЄС з основоположних прав та інші органи. Значення цих питань, у вирішенні яких вони беруть участь, постійно зростає. Матеріальні гарантії ЄС включають, зокрема, право на компенсацію шкоди, завданої порушенням прав особи, тоді як процесуальні гарантії реалізуються в рамках судочинства через Суд ЄС. У більшості випадків право ЄС має пріоритет над національним правом та застосовується безпосередньо, що дозволяє громадянам держав-членів подавати позови проти своїх національних урядів у разі порушення їх прав, наданих відповідно до законодавства ЄС [11, с. 12].

Проблеми захисту прав людини та громадянина сьогодні стали надзвичайно актуальними. Основними гарантіями дотримання цих прав є наявність ефективного законодавства, зокрема Конституції України, норми якої мають прямий вплив на правовідносини, а також створення дієвої судової системи, здатної швидко та ефективно реагувати на порушення прав [12].

На нинішньому етапі розвитку інтеграційних процесів Суд ЄС захищає, по-перше, функціональні права, що випливають із положень установчих договорів і мають особливість захищатися лише тоді, коли Співтовариство має конкретну компетенцію в певній сфері; по-друге, основні права громадян Союзу, закріплені Маастрихтським договором; по-третє, основні права і свободи людини в загальному розумінні цього терміну, що свідчить про еволюцію Європейського Союзу в напрямку всебічного захисту прав і свобод людини [13, с. 339–342].

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки: основними цінностями Європейського Союзу є повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини. У сучасних умовах ці базові цінності повинні бути зрозумілими кожному українцю, адже вони об'єднують українське суспільство з європейцями більше, ніж навіть закони чи міжнародні угоди. Європейські цінності – це принципи світогляду, на основі яких в Україні здійснюються реформи, що забезпечать громадянам комфортне і безпечне життя, можливість вільно подорожувати та навчатися, а також переконаність у тому, що в державі діють єдині закони. Від кожного з нас залежить, яким шляхом ми будемо рухатися до вступу в Європейський Союз. Європейський світогляд, заснований на базових цінностях, є основою добробуту ЄС, а євроінтеграція України є зміною світоглядних принципів на всіх рівнях життя та рухом до європейського добробуту. На сьогоднішній день цей шлях проходить у трагічний час, коли багато українців, котрі сповідують європейські цінності, втрачають життя, захищаючи незалежність і суверенітет України в боротьбі з російським агресором. Ми віримо, що Україна здобуде перемогу, стане кандидатом на вступ, враховуючи величезну ціну, яку вона заплатила на шляху до незалежності й демократії. Очевидно, що наукова та правопросвітницька діяльність у галузі прав людини є життєво необхідною умовою для формування поваги до прав людини та запобігання їх порушенню, що буде важливим внеском у розвиток громадянського суспільства, де поважають права кожного, де високий рівень правової культури і громадянської свідомості.

Захист прав людини як правова цінність ЄС має першочергове ідеологічне значення, оскільки через нього визначаються пріоритети в діяльності, актуалізуються напрямки розвитку та обґрунтовуються певні дії, в той час як інші засуджуються. В умовах євроінтеграції України, прихильність до правових цінностей Союзу та вдосконалення національної системи захисту прав людини повинні стати важливими геополітичними та соціокультурними завданнями для нашої країни. Адже, згідно з критеріями вступу до ЄС, лише та держава, що забезпечує відповідний рівень дотримання прав і основних свобод людини, може стати повноправним членом Європейського Союзу.

Процес формування концепції прав людини в праві Європейського Союзу пройшов довгий і складний шлях, від повного заперечення до визнання цих прав основним принципом, який є необхідною умовою для приєднання нових членів. Крім того, сьогодні процес створення механізмів захисту прав людини продовжує розвиватися. На сучасному етапі інтеграційних процесів Суд ЄС захищає, по-перше, «функціональні» права, які виникають із змісту установчих договорів, і їх особливістю є те, що вони охороняються, коли Співтовариство має конкретну компетенцію в даній сфері; по-друге, основні права громадян Союзу, які передбачені Маастрихтським договором; по-третє, основні права і свободи людини в загальному розумінні, що є наочним свідченням еволюції Євросоюзу у напрямку запровадження комплексного захисту прав і свобод людини.

Отже, аналіз участі Європейського Союзу в реалізації функції охорони та захисту прав людини і громадянина в державах-членах показує, що на даний момент значною мірою відбулася уніфікація правових систем європейських країн у сфері захисту прав людини. Після прийняття Хартії основних прав Європейського Союзу та впровадження громадянства ЄС, Союз почав не лише конкурувати, а й активно доповнювати діяльність Ради Європи в галузі захисту прав людини, що відкриває нові можливості для більш ефективного виконання цієї функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сало В.І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2001. 198 с.
2. Шишко В.В. Культурологічні проблеми правотворчості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/385/1/ShyshkoDis.pdf>.
3. Ромців О. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/31.pdf>.
4. Хартія Європейського союзу про основоположені права людини від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
5. Макеєва О. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal» Air and Space Law»*. 2022. Т. 2. № 63. С. 48–55.
6. Фалалєєва Л.Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2020. 455 с.
7. Мельник О.Г. Нормативно-правові гарантії забезпечення та захисту фундаментальних прав людини у Європейському союзі. Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7634/1/Normativno_pravovi_har.pdf.
8. Чехун Д.Р. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в Європейському союзі. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Conf_12.11.21.pdf#page=244.
9. Костюк Н.П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. Випуск 6. Том 1. 2022. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/377/333>.
10. Росію виключили з Ради Європи. 16.03.2022. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/16/7136062>.
11. Бородін І.Л., Варава І.П. Теоретико-правова ідея становлення Європейського Союзу. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. Київ: НАУ, 2020. № 3(56). С. 49–55. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14890>.
12. Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина. 27.06.2024. Безоплатна правнича допомога. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zahyst-konstytucijnyh-prav-ta-svobod-lyudyny-i-gromadyanyna>.
13. Юрчишина Н.Г., Безносок О.П. Права людини у праві Європейського союзу. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/668ae681-c8ff-43bd-8e6a-8a1e32740951/content>.